

védségbe, melynek során a román tisztek megtartották volna rangjukat, sőt számos előléptetésre is számíthattak volna.

Bălcescu oly bizakodó volt megint, hogy ezen a napon azt írta Ghicának: „Jól emlékszem, mit írtam Ion Bratianunak Konstantinápolyból: az fogja megmenteni a hazát, aki elmondhatja: Magyarországból jöve vittem véghez az új honfoglalást.”

Az országgyűlés 1849. július 28-án meghozta Európa első nemzetiségi törvényét. De Iancu már azt üzenté július 30-án Kossuthnak: „Ami volt, volt, már késő.” Iancu semlegességi nyilatkozatot tett közzé a kibontakozó magyar forradalmi és osztrák–orosz ellenforradalmi végső küzdelemben.

Murgu vállalta, hogy életveszélyes körülmények között elviszi Iancuhoz a nemzetiségi törvény szövegét, de csak Bălcescunak sikerült eljutnia a hegyekbe. Vlad Lugosra indult a törvénnyel, ahol augusztus 8-án létrejött a „béke”. Bem teljhatalmánál fogva Iancu tábornokká nevezte ki és fölhatalmazta, hogy tisztikara névsorát terjessze fel hozzá a honvédseregbe való kinevezés végett. Iancu – állítólag – kötelezte magát, hogy seregét Facsét központtal összevonva a magyar kormány rendelkezése alá bocsátja.

Az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc vérbefojtása köztudott. Az erdélyi nép (magyar és román) és a történetírás a csalódott Iancunak tulajdonítja a mondást: a Habsburgoktól a románok azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül.

Az 1848–49-es magyar országgyűlés román képviselőinek nagy része a kiegyezés után ismét képviselő lett és részt vett hazánk politikai küzdelmeiben.

Horoáth Lajos

Irodalom: *Beér János:* az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Bp., 1954. – *Spira György:* A magyar forradalom 1848–49-ben. Bp., 1959. – *I. Tóth Zoltán:* Magyarok és románok. Bp., 1966. – *Victor Cheresesiu:* A balázsfalvi nemzeti gyűlés. Bukarest, 1967.

Losonci csaták 1849-ben

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc történetében a nógrádi Losonc városa nem játszott meghatározóan jelentős szerepet, így az a két csata, mely a város területén zajlott le nincs is benne a köztudatban, a szakirodalom is csak érintőlegesen foglalkozik 1849 losonci eseményeivel. Persze nem is voltak ezek nagy, sorsdöntő ütközetek, de jelentőségük, közvetlen és közvetett hatásuk megvolt. Az egyiknek az 1849-es tavaszi hadjárat kimenetelére, a másiknak Losonc város tragikus pusztulására...

A reformkorban „beérett”, gazdasági és művelődési szempontból egyaránt virágzó, „jó és hasznos város” (Vahot Imre) történetének legmozgalmasabb, ugyanakkor legragikusabb időszaka volt 1849 tavasza, nyara. A forradalom eszméi jó táptalajra találtak Losonc művelt polgársága, de Nógrád szabadelvű nemessége körében is. Gondoljunk csak két közismert személyiségre: Madách Imre „főbiztosra”, aki a nemzetőrség, sőt a „gerillacsapatok” (róluk még lesz szó) ellátásáról gondoskodott – meg is hurcolták érte – vagy Kubinyi Ferencre, az inkább természettudósként ismert személyiségre, aki akkortájt Losoncon lakott és a járás országgyűlési képviselőjeként megyei majd országos szinten is rendkívül aktív politikai tevékenységet folytatott.

Az 1848. március 10-én Csesztván Madách Imre és 11 nógrádi nemes által írt, Kubinyit Nógrád képviseletre felkérő levél megfogalmazásától a megyei tisztújításon és a nemzetőrség felállításán, majd őszi hadbavetésén át a decemberi gerilla-hadviselés meghirdetéséig íveltek a forradalmi év nógrádi eseményei, melyekben a losonci értelmiségiek, iparosok, kereskedők, sőt diákok is kivették részüket. A szemtanú, Jeszenszky Danó – akit többször fogunk idézni – ilyen korpépet festett: „A bekövetkezett új időszak, az országos változás természetesen e város lakóira is megrendítőleg hatott, s mindenki részvevő figyelemmel kíséré az események rohamát ... A törvény által szentesített új intézményeket itt is, mint mindenütt

lelkesedéssel...léptették életbe. Az egész közönségnek napi szükségévé vált olvasni a hírlapot. Kenyérárus asszonyokat láthattál asztaluk mellett ülni újsággal kezökben, s tömegek állottak naponként a piacon a lakosok mindenféle osztályából, kik egész érdekeltséggel hallgatták a nyilvánosan felolvasott hírlapok tartalmát..."

Jellemző adalék az is, hogy a híres református lyceum „összves ifjúsága” már április 2-án azt kérvényezte az Iskolatanácstól, hogy „miután ők nemzetőri kötelességet is elvállaltak, az ebből folyó gyakorlatok előleges betanulása végett” mentsék fel őket a szerdai és szombati reggeli tanóráktól. A kérésnek helyt adtak, sőt tekintettel „a hazának mostani idejére” a tanévet is lerövidítették. Sok losonci diák apjával együtt sietett a haza védelmére. Hasonlóképpen a nagyszámú losonci iparosok is fegyverre cserélték munkaeszközeiket. Az értelmiség köréből főleg az ügyvédek tették tanúbizonyságát az aktív hazaszeretetnek. A már említett Jeszenszky Danó friss ügyvédi diplomával a zsebében vett részt a schwechati ütközetben, ahol egyébként a katonai tapasztalattal nem rendelkező I. Nógrádi Önkéntes Nemzetőr Zászlóalj bizony megfutamodott. 1849 nyarán viszont, immár mint 62. Nógrádi Honvédszászlóalj, a Sajó-menti csatában kivívták Görgey elismerését. Nógrádiakból állt az 54. Honvédszászlóalj is, mely csak Komáromban tette le a fegyvert. Megjegyzendő, hogy a Losoncra, és környékéről verbuvált honvédek, nemzetőrök és gerillák között szlovákok is voltak, Nógrádban ugyanis nemzetiségi villongások ezidőtájt nem léteztek.

Ezt az általános felpozíciót, aggályoktól sem mentes, de reményekkel teli társadalmi folyamatot fékezte le 1848/1849 telén Losoncon és Nógrádban is a Windischgrätz herceg vezette császári ellentámadás, melynek eredményeképpen 1849. január 18-án az osztrákok elfoglalták a forradalom ügyét támogató megyeszékhelyt, Balassagyarmatot, majd a stratégiailag fontos fekvésű Losoncot és Parrott tábornok dandárja február 15-én szállta meg a várost, kitézette a császári lobogót, mely azonban nem sokáig hirdette a hatalomváltást... Kezdetét vette Losonc történetének az az időszaka, amikor a „hadak útján” fekvő városban sűrűn váltogatták egymást a nagy történelmi színjáték főszereplői – a független magyar kormány különböző rendű és rangú, képviselői, a császári hatalom fegyveres ereje, illetve helyi kiszolgálói, majd pedig az orosz cár seregei. Mindezek nemcsak engedelmességet – a zászlók kitézését vagy éppen levételét – de persze szállást és ellátást is vártak, sőt követeltek a várostól, melyben egyre inkább eluralkodott a félelem, hogy az éppen bevonuló hatalom az előtte kivonultak tetteiért a város elöljáróit és polgárait teszi felelőssé.

A császári hadak eleinte nem ütköztek komolyabb ellenállásba, de megjelenésük aktivizálta Hont, Nógrád, Gömör területén a szabadcsapatok, a „gerillák” tevékenységét, akiknek éppen az volt a feladatuk, hogy „az ellenséget körüllepjék, azt szüntelen nyugtalanítsák, soha békét ne hagyjanak, az élelmiszereket előle eltakarítsák, társzerekeit elfoglalják, éjjelenként ... oldalt és hátul megtámadják és pusztítsák”. A reguláris hadsereghez nem csatolt, de a fő stratégiai célokat követni kötelek gerillacsapatok létrehozását maga Kossuth Lajos szorgalmazta. A Losonc környékén 1849 tavaszán egyre aktívabb gerillák tevékenysége pontosan megfelelt az említett feladatoknak. A lakosság, jelen esetben Losonc polgársága azonban nem lelkesedett a gerillákért, akik tartós védelmet nem tudtak biztosítani a városnak, és egy-egy akciójuk után visszahúzódtak a környékbeli erdőkbe.

A pesti forradalom kitérésének első évfordulóját Losoncon látványosan „megünnepelték”: „Martius 15-én estve, véletlenül ismeretlen arcok s álruhás egyének jelentek meg a városban, s a toronyokról nagy zaj közt szedték le a császári zászlókat” írja említett szemtanúnk. Egy másik korabeli feljegyzés, neveket nem tudva, vagy nem akarva említeni még pontosabban írja le az „esetet”, mely miatt a „szigorú hatósági vizsgálat megtartott”: „estve 7-8 óra közt egészen ösmeretlen emberek, köztök néhány ... felfegyverzett egyén kiharancsolták a cigányokat ... 's magokat musikálatni kezdtek. – A zene ... ki csalta a gyermekeket ... az útszára, kik a fény és zene után menve valóságos gyermek csoportot képeztek. – Szét oszlatásuk végett röktön megjelent a piacon városi alkapitány Galambos László, 's megparancsolá a tömegnek ... szét oszlatást, a cigányoknak a hazamenetel, de sikertelenül ... a feljé hulló közápor miatt azt tovább folytatni tanácsosnak nem is látta; a támadók fel voltak fegyverezve, ő pedig ellenök fegyver hiány miatt ... erőt nem alkalmazhatott. A zene 's általa felköltött útszai lármá alig tartott egy óra negyedig, mellynek végeztével ... be lévén már csukva a reformata egyház kerítésének kapuja, a musikával körül járt fegyveres emberek a magas kőkerítésen keresztül mászva felmennek az ör toronyba, 's német beszéd között a torony ör szeméit erőszakosan

bekötik 's á császári zászlót letépiék, – innen mentek egyenesen á catholica egyház tornyáéhoz, mellybe á felmenetel csak egy ajtón lévén lehetséges, az ajtót betörték 's magukkal á császári zászlót lehozták, – végre felkeresték az evangelica egyház tornyát is, erősnek látván á templom ajtaját, mellyen keresztüül kellett volna feljutniok, azt érintetlenül hagyák, á torony első nagy ablakáéhoz hágcsókat alkalmazának, mellyeken feljutva á toronyba lévő zászlóéhoz, annak leszagatásával működésüket bevégezték. – A visgálat ezen eredménye azonnal megküldetett feljelentés végett akkori járásbeli fő szolgabíró Ottlik Ákos úrnak; – 's haladéktalanul meghagyatott á hatóság által mind á három egyháznak, hogy á rendelet vételével azonnal toronyaikban á császári zászlók kitűzessenek, mi meg is történt ...”

A forradalom és szabadságharc irodalmában már nevesített utalást is találtunk a losonci 1849. március 15-ére, miszerint Oroszhegyi Józsa pesti szabad portyázó csapata ütött rajta Losoncon és azt átmenetileg elfoglalta. Sőt olyan adat is van, mely szerint maga a polgármester, Hinkó János ügyvéd szervezte a „hazafias ünnepélyt”. Lehet, hogy idézett szemtanúink ezt a ténny szándékosan hallgatták el. Tény, hogy Hinkót, aki egyébként az 1849-es nógrádi forradalmi törvényszék egyik bírása is volt, Madách Imrével együtt tartóztatták le és fogták perbe „népfelkelő bandák szervezéséért”, el is ítélték, de később kegyelmet kapott.

Március 17-én újra megjelentek a gerillák és Oroszy József helyettes polgármestertől azt követelték, hogy adja át a Parrott tábornok által – éppen Losoncon, a bőrfeldolgozás központjában – rendelt 800 pár katonai bakancsot. Mikor ezt megtagadta, őt, sőt a városban „vizsgálatot” tartó szolgabíró, Ottlik Ákost, valamint Ebeczky Lőrinc városi főbíró is bezárták a „szilaj guerillák”. A bakancsokat, a raktár ajtaját feltörve lefoglalták és elszállították. Távozásuk előtt természetesen letépték a császári zászlókat és kitűzték a nemzeti lobogókat, szigorúan meghagyva azok megőrzését. A két tűz közé került városi, illetve járási hatóság nem merte nem jelenteni az újabb esetet az alispánnak, Jankovich Lászlónak, aki persze intézkedett, és újabb vizsgálat helyezettett kilátásba – ezúttal katonai fedezettel. Március 23-án este érkeztek a szállásosnálók, akiket tájékoztattak a „vidéken tévelygő ... guerillák cizkállásáról” ...

Március 24-e volt a „losonci csata” napja, melyet több szemtanú, az események részese is megörökített.

Az egyik krónikás a már említett Jeszenszky Danó, aki Jeszenői néven írta meg szülővárosa, Losonc történetét, különös tekintettel az 1848/1849-es eseményekre. Írása 1851-ben Pesten jelent meg Vahot Imre kiadásában, a „Losonci Phönix – történeti és szépirodalmi emlékkönyv”-ben, melynek bevétele „az 1849-iki háborúban földült és elpusztított Losoncz város némi fölsejlesztésére” fordítatott.

Napra, sőt órára pontos krónikája az eseményeknek az a kézírásos, ismeretlen, de biztosan helybeli szerzőtől származó *Emlékirat*, melynek írója a városnak a császári és királyi hatalom iránti lojalitását bizonygatja, miszerint a polgárok és vezetők teljesen semlegesek voltak, a békesség és rend megőrzésére törekedtek, mintha nem is lettek volna részesei a körülöttük zajló folyamatoknak, azokat csak elszenvették, ami persze részben, azaz csak részben volt igaz ...

Érdekes adalékokkal szolgálnak a csatában egymással szemben állt Beniczky Lajos honvéderőnagya, Zólyom-vármegye alispánja, a bányavárosok kormánybiztosa, illetve Imkey Ede a császári dzsidás ezred őrnagya emlékiratai is.

Szokatlanul zord, hófúvásos idő volt 1849. március 24-én Losoncon – ezt minden forrás megemlíti – amikor az események drámai gyorsasággal peregni kezdtek. Reggel 9 és 10 óra között Balassagyarmat felől bevonult a városba a Wimpfen altábornagy nevét viselő császári gyalogezred egy zászlóalja – 400 fő – Zaitsek alezredes vezénylete alatt, akit a városi tisztviselők siettek üdvözölni és a lakosság megkímélésére kérni. Az alezredest elsősorban a magyar seregek, főleg Görgey holléte érdekelte. A helybeliek úgy tudták, hogy Görgey Mezőkövesden tartózkodik, magyar katonaság pedig legközelebb Rimaszombatban van.

Déli 11–12 óra között Besztercebánya felől újabb csapatok érkeztek „*a sűrűn hulló hó danczára szép renddel és zeneszóval*”: 160 lovas dzsidás, gróf Almásy ezredes vezetésével, továbbá két század a Baumgarten-gyalogezredből. Miután 11 társzekerüket a város közepén elhelyezték, megkezdték a beszállásolást, nem sejtve, hogy ezt már nem fejezik be. Biztonságban érezték magukat, mert Zaitsek alezredes Almásy ezredes elé lovagolt, és jelentette, hogy megtette az

intézkedéseket egy váratlan támadás ellen, előőrsöket küldött a rimaszombati és füleki útra, és persze a városi tisztviselőket is kellően megfenyegette ...

Eközben Beniczky őrnagy fehérköpenyes huszárai a hőesésben szinte észrevétlenül elérték Losonc keleti határát...

Görgey Artúr tábornok azzal bízta meg Beniczkyt, hogy északról, a Kassa–Rimaszombat–Losonc vonalon fedezze a tavaszi hadjáratra felvonuló honvédsereg jobbszárnyát. Beniczky őrnagy mesterien teljesítette megbízatását. Március 18-án indult el Miskolcra, Rimaszécsen érte el Szemere kormánybiztos üzenete, hogy Ramberg altábornagy hadosztálya Vácról Jobbágyin és Pásztón keresztül vonul és megtámadhatja Görgeyt. Beniczky elhatározta, hogy az osztrákokat megelőzve elfoglalja Losoncot, útközben tudta meg, hogy ezzel már elkészt, célját azonban nem adta fel. Erőltetett menetben haladt 500 főnyi gyalogságával, 34 huszárijával és két ágyújával Losonc felé. Osgyánnál megpihentek, megreggeliztek majd a gyalogságot öt századra osztva haladtak tovább Losonc felé. Néhány kilométerre a várostól, Pinc községben tudták meg az oda hazatérő parasztoktól, hogy mi a helyzet Losoncon, ekkor határozta el Beniczky – Jánosi nevű hadnagya tanácsára hallgatva –, hogy a túlerő ellenére, a hőesést és a rajtaütésben rejlő előnyöket kihasználva megtámadja a Losoncot éppen elfoglaló császári katonaságot.

Beniczky Lajos (1813–1868)

A terv sikerült, a nem elég éber gyalogos előőrsöket meglepték, még mielőtt azok értesíteni tudták volna a városban az eszállassalással, illetve étkezéssel elfoglalt császári katonákat és tisztjeiket, akik körében óriási zavart keltett a város főterére nagy zajjal bevágató huszárság; akiknek fedezete alatt elhelyezték a császáriak szállására irányított ágyúkat, a gyalogság pedig megrohmozta a Losonc főterén, a vendégfogadóban, az új kaszinó épületében, illetve magánházakban lévő császári katonaságot, akik részéről csak nehezen bontakozott ki az ellenállás, ellentámadásra pedig már nem volt módjuk... Érdemes felidézni a 150 évvel ezelőtti nyelvezettel írt helyszíni beszámolót: „Fél egyre volt délután. – A városban csend; a katonaság ebédelt s váratot a császári biztos, ki az előbbi események fölött nyomozandó vala. Egyszerre véletlenül két magyar huszár jelenik meg a piacon, s ezek után a Rimaszombatból vezető úton 31 vágat be, végig futják a várost, pisztolyt sütnek, s kardjaikkal hadonáznak, s iszonyú lármával töltik be az utcákat ... a császáriak részéről megfuvatott a riadó; de már ekkor minden késő vala. Egy huszárkáplár, Döbrei János, már másodszer jelent meg a piacon, midőn a császári gyalogság által elfoglalt vendégfogadó ablakából lövés történt, mely őt földre teríté. A zavar és rendetlenség közepette a császári parancsnok lóra kapott, és embereit rendezni akará. – Végre a dzsidások egy része összeszedte magát s támadást készült intézni a minden felé rohanó huszárok ellen; midőn ezek vezére, egy hadnagy, cselhez folyamodván, erős hangon ily vezényletet kiált németül: Huszárok! első osztály rohamra, második osztály ágyúfödözetre! Indulj! ... a császári katonaság erre megállapodott, s mivel a huszárokon legalább hatféle egyenruha volt, valószínűnek látszék előttök, mikép azok nagy számmal lehetnek. – S hozzá véve a huszárok támadási merényét, s az egész várost betölteni látszó robajokat, nem lehet csodálni, hogy amazok inkább védelmi, mint támadási helyzetbe tevék magukat. Ezen felől a fölkelő csapat részére egy hat fontos sugár- s egy vetágyú érkezett, s egyik a „magyar királyhoz” címzett győgszertárnál, másik a kath. templomnál állítaték föl, mit rögtön tüzelés követett. Egyik a vendéglő ablakaiból kilövődöző gyalogságot véve célba, másik a szemközt álló dzsidásokat kartácsolta. Végre mintegy 400 honvéd is megjelent Beniczky Lajos vezérlete alatt, s utcai csata volt kifejrendő, midőn a dzsidások ki nem állhatván a heves

kartácsolást, visszavonulni kénytelenítették. – Kik is az iker Losonc–Tugár város piacán röppentyűket bocsátának de ez a hóval borított födeleknek nem árthatott. Midőn a dzsidások, s a gyalogságnak is egy része kivonultak; a fogadó emeletében mintegy 100-an föladták magokat, s többen elfogatván s lefegyvereztetvén, a csatának vége lett. A zsákmány gazdag volt, különösen 27 000 pfrt, 40 ló, s foglyul mintegy 300 ember esett, – s a tisztek minden málhája, lovaik és szekereik. A csata és harácsolás után a fontalmi sereg rögtön kivonult a városból. A császáriak Gyarmatra húzódtak. És csakhamar híreszteltetett, miként a losonciak elárulták őket, a csatában maguk a polgárok is részt vettek, s a honvédeket és ágyúkat a templomba rejtették el jó eleve.”

Hogy mennyire váratlanul érte a rajtaütés a császáriakat, arról Imkey őrnagy feljegyzései is tanúszkodnak. A császári tiszt éppen lova elhelyezésével foglalatoskodott a főtéren lévő szállása udvarán, amikor meghallotta a zajt, és a már menekülő olasz gyalogosoktól a hírt, hogy jönnek a magyarok. Fel sem ocsúdott meglepetéséből, mikor húsz szurony szegeződött szívének, két tiszt pedig már le is csatolta kardját és rögtön vitték őt a többi foglyul ejtett tisztek – osztrákok, olaszok, csehek – társaságában egy városon kívüli kastélyba, ahol lovagias bánásmódban volt részük. Beniczky annyira nagyvonalú volt, hogy a zsákmányolt ezredpénztárból visszaszolgáltatta a tisztek letétbe helyezett pénzét.

Magyar részről egyetlen áldozata volt a csatának, a fenti idézetben tévesen Döbreinek nevezett huszár, akinek sírkövén a losonci köztemetőben ma is olvasható, hogy *Itt nyugszik Debrődi János szül. 1819ik évben Borsod megye Emőd községében – mint Honvédhuszár őrmester Múlt ki hős halállal Az ellen golyója által 1849 Márczius 24én Losonc város belterén.*

A császáriak vesztesége sem lehetett nagy, nem is jegyezték fel. A csata legnagyobb vesztese Almássy ezredes volt, aki magyar neve ellenére egy szót sem tudott magyarul, Franciaországban nevelkedett majd osztrák császári tiszt lett; tábornok is lett volna, ha nincs a losonci balsiker. Bár azzal magyarázta megfutamodását, hogy 6000 főnyi honvédsereg támadta meg, és a losonciak is lőttek rájuk, karrierjének vége lett, sürgősen nyugdíjazták.

A csata eredménye nem csupán a gazdag hadizsákmány volt, mert Beniczky bravúráját követően Windischgrätz herceg a Ramberg-hadosztály 6–7 ezer katonája állandóan Losonc, Balassagyarmat, Vác térségében állomásoztatta, attól félve, hogy Beniczky megint felbukkan „sokezes” seregével. Így aztán Beniczky nemcsak fedezte Görgey seregét, de a losonci csatával jelentős számú császári katonaságot kötött le, lehetővé téve az április eleji sikersorozatot, a honvédseregek hatvani, tápióbszkei, isaszegi győzelmeit. A losonci piactéren lezajlott kis csatának végső soron nagy hatása volt.

De hatással volt ez az eset arra is, hogy a császáriak, majd rajtuk keresztül az oroszok tudatában is az rögződött, hogy Losonc egy ellenséges, bűnös város, ahol gerillák, orvlövészek leselkednek. Pedig a városi előjárók mindent megtettek, hogy bizonyítsák, vértelenek a csata kimenetelében, erről az április 4-én vizsgálatot tartó Schmidt kapitányt sikerült is meggyőzni. A könnyű lovashadosztállyal jött tiszt „megvizsgálá a templomokat, azoknak ajtaját külön megmérve meg győződött az algyúk és honvédség ott lett elrejtésének lehetetlensége felől ... Azután megvizsgálá a városi kórházat, azt rendben találá; a Martiusi ütközet alatt megsebesült 's ott gyógyított Császári katonákat a velök éreztetett bánás mód millyenségéről kikérdezve, kik kérdéseire á leg kedvezőbb választ adták, – adhatták is, mert sem orvosi felügyelés, sem élmi tekintetben rövidséget nem szenvedtek. ... nyilatkozata megnyugtatta egy kevéssé á megrémült kedélyeket, s az eddig híresztelt gyanú alaptalanságának általa lett elismerése megadta á lakosság ön bizodalalmát, melly á feldúlt polgári élet, régi kötelekeinek össze vonására nélkülözhetelenné vélt... A vizsgálódó tiszt végül élmi czikkeket kért mellyek hasonlíthatatlan gyorsasággal és készséggel szolgáltattak ki...Az események fenyegető zivatara ekként keresztül vonult Losonc felett ...” A város egy kis időre fellélegzett, de „Az ön magára hagyás ezen idő szaka keves ideig tartott. – Fülekre megjöttek á hevesi pesti guerilla csapatok, – kik le terjeszkedének egész Loconczig, 's útjokban mindenütt magokhoz ragadták az intéző hatalmat...”

Alighogy elvonultak a vizsgálatot végző császáriak, bevonult egy pesti gerillacapat, vezetője Sztacho József a szokásos engedelmességen túl a várostól 200 ezüst forintot követelt, amit a szokásos kezdeti ellenállás után meg is kapott. Ezután toborzást rendezett és „Ezen toborzás útján nevedekett á guerilla csapat, melly folytonosan Losonczon és vidékén tartózkodott.”

Hamarosan újra mozgalmassá vált az élet Losoncon, megjelent a színen Repeczky Ferenc, akit Kossuth Nógrád megye kormánybiztosi teendőinek ellátásával bízott meg, és aki az elkövetkező hetekben meghatározó szerepet játszott a városi és megyei közéletben.

Repeczky ismert alakja volt Nógrádnak. 1801-ben született Losoncól nem messze Mucsinyban, ahol a családnak birtoka volt. 1832-től különböző megyei tisztségeket viselt, 1848 nyarán a Madách Imre elnöklése alatt Füleken tartott választó gyűlésen a füleki választókerület országgyűlési képviselője lett, ősszel már a hadsereghez kiküldött parlamenti biztos, majd Hont megye kormánybiztosa, végül szülőföldje irányítását is kezébe vehette. Körtársai szerint ügyes, erélyes ember volt, Madách Imre viszont demagógnak tartotta „Csak Kánaánba te éj – veszhet a nép odakünn” – írta róla egy epigrammában.

A kormánybiztos leendő székhelyére, Losoncra érkezését katonailag biztosították egy 200 fős borsodi szabadcsapattal, illetve „Kerekes kapitány 30 huszárjaival”. Kinevezésének tényét és Losoncra érkezését egy nyilatkozattal előre tudatta, egyben megyei választmányi gyűlést hívott össze Losoncra, ahová „ideiglenes, politikai tekintetben” áthelyezte a megye székhelyét. Az április 21–22-én megvalósult gyűlésen Repeczky lényeges, főleg személyi változásokat hajtott végre, illetve érvénytelenítette a hazaárulónak minősített, császárhű megyei vezetők rendeleteit. Madách Imre továbbra is hivatalában maradt.

A kormánybiztos április 25-ére népgyűlést hívott össze, ahol „kirekesztőleg csak Repeczky szónokolt, beszédjében kiemelte a honvédi bizottmány iránti hódolat megtartásának szükségét, Nógrádnak a Cs. Királyi kormány alól általa lett felszabadítását, melynek jeléül a közönségtől beszédelt Cs. Királyi proclamatikok és rendeletek a piac közepén a nép előtt megégetettek.” A debreceni kormányban Repeczky, illetve Losonc iránti bizalmát bizonyítja az, hogy őt bízták meg nemcsak Nógrád és Hont, de Zólyom, Liptó és Árva megyék területéről kiállítandó honvéd újoncok Losoncon való gyülekeztetésével.

Május 22-én Losoncon Repeczky „függetlenségi ünnepélyt” rendeztetett a függetlenségi nyilatkozat köztudomásúvá tétele és megünnepeltetése végett. Névtelen losonci krónikásunk kommentárja szerint „Megye pénztár költségén készített külső fénnel, így az ünnepély nem á városé, hanem a Megyéé volt.”

Ezen a napon Losonc polgármesterét, a már említett Hinkó Jánost és még néhány városi tisztségviselőt Repeczky megyei hivatalnokká léptetett elő. Ezután lett többször idézett krónikásunk testvére, ifj. Jeszenszky Soma Losonc polgármestere.

Az orosz betörés után elrendelt népfelkelési kormányrendelet újabb lökést adott a nógrádi gerillacsapatok szervezésére. Ezek parancsnokaivá fiatal losonci ügyvédek nevezett ki Repeczky, Kemény Károly, Ujházy Lajos és Pokorny Sándor hadnagyok személyében. Az utóbbi évek múltán Losonc polgármestere lett, Kemény Károly pedig Petőfi losonci műzsját, a „Varróleányt” vette feleségül.

Repeczky május 31-i, Losoncon kelt „Népfelkelési rendelete” alapján megyei választmányok alakultak a fegyveres felkelés szervezésére – egyikük elnöke Madách Imre volt. Június 23-án Repeczky közölte a megye lakosságával a cári csapatok betörésének tényét, és nemzetiségi különbség nélkül fegyveres ellenállásra szólította fel Nógrád népét.

Losoncra július elején hozták a gerilla futárok az első híreket arról, hogy az oroszok Besztercebánya, Zólyom térségében vannak. Ez a hír már közvetlen veszélyt jelentett, Repeczky július 8-i rendelete a Losonc és Zólyom között félúton lévő kriványi hegyszorosba küldte a losonci és füleki népfelkelőket az onnan várható orosz betörés megakadályozására. Az oroszok azonban – ekkor legalább is – nem ezen az úton, hanem délről, Görgeyt követve jöttek hamarosan Losoncra. A Komárom várából kivonult Görgey a váci útközet után Paszkievics orosz tábornagy seregét megkerülve Balassagyarmaton, Losoncon keresztül Miskolc felé haladva akarta elérni a Tiszát, majd Debrecent, ami végül sikerült. Losoncra július 18-án érkezett a honvédsereg és másnap tovább is vonult. Görgey, Komáromban kapott fejsebe miatt olyan rossz állapotban volt, hogy akár meg is halhatott volna Losoncon, és akkor – Katona Tamás, történész megállapítását idézve – nemzeti hősként vonul be a magyar történelembe, és nem bélyegzik meg árulóként a szabadságharc legkiválóbb hadvezérét. Kubinyi Ferenc házában töltötte Görgey ezt a kritikus éjszakát, állapota reggelre némileg javult, folytathatta útját Rimaszombat felé. Nyomában pedig jött – július 21-én – Zass orosz tábornok 4000 fős serege, melyet a város ellátott, annak ellenére, hogy előtte Görgey 30 ezer emberét is meg kellett etetni a 4000 lakosú városnak. Az oroszokkal való első találkozás incidensek nélkül folyt le „a tábornok úr lojalis bánásmódja, a legénység fegyvelemhez szokottsága, a polgárság személye és vagyonának megkímélése minden egyest még inkább lekötöztetett mind a tábornok, mind csapatja iránt.” Másnap az oroszok is elvonultak, tábornokuk „megköszönte a

polgárság készségét, megdicsérte az előjáróság gondoskodását 's á fel nem emésztett érleli czikkeket, visszaadta." Szinte hihetetlen, de nincs okunk kételkedni Jeszenszky Danó feljegyzésében, miszerint Zass tábornok a losonci kórházban fekvő, és az oroszok általi legyilkolástól rettegő honvédeknek négy aranyat küldött!

A rendkívül mozgékony Repeczky kormánybiztos ezalatt jelentéstételre Kossuthoz utazott, de július 24-én már ismét Losoncon keltezett egy rendeletet, melyben megfenyegette a megyén átvonuló oroszoknak „udvarlókat”, akik „Losoncban lelkes nemzetőreit, s felkelő népet név-, fő-, fegyver szám szerint elárulták.” Az árulókat halálbüntetéssel fenyegette meg. Hogy a kilátásba helyezett rögtönítélő bíróság összeült-e és hozott-e ítéletet, arról nincs tudomásunk. Szomorú, de az akkori honvédek elfogására, valamint a magyar bankjegyek elfogadására külön fel kellett szólítani a lakosságot.

Július 24-én Repeczky elfogatott egy, a losonci postaházhoz érkezett orosz futárt és a nála lévő leveleket elkobozta. A megtorlástól állandóan rettegő városi vezetők, maga a polgármester is rá akarták bírni Repeczkyt a futár és levelei átengedésére. Az egyébként hajthatatlan Repeczky ezúttal engedett a kérésnek, a futárt szabadon bocsátotta, csak leveleit tartotta meg.

A várost továbbra is aggasztották a gerillák és az egyre gyakrabban feltűnő kisebb-nagyobb orosz alakulatok közti összecsapások várható következményei. Mintha csak érezte volna a közelgő végétet. Július végén Golicin herceg, főhadsegéd négyezres serege nyomult Zólyom felől Losonc irányába. A város előtt megtámadták őket a portyázó gerillák, akiknek valós erejét az oroszok nem tudták felmérni, abban a hiszemben, hogy egy nagyobb magyar haderővel állnak szemben, július 31-én sietve bevonultak Losoncra, és a piactéren letáboroztak. Ugyanott, egyes városi tisztviselőket és a lelkészeket közreműködésre kényszerítve, vélt megmenekülésük örömeire az összeterelt lakosság előtt ünnepélyes Tedeumot tartottak, majd kinyilatkoztatott „*a városnak az austriai Császár Ő Felsője részére lett meghódítása, mely nyilatkozat a lelkészek által mindenféle nyelven (nyilván magyarul, szlovákul és németül) megmagyaráztatván, a nép hódolatát szabad ég alatt letett esküjével, pecsétlő meg: mely ezen felül írásban is szerkesztette Herczeg Galliczin Ő nagy Méltóságának át adatott, 's a császári zászlók á tornyokba röktön feltűzettek.*” Ez a második találkozás az oroszokkal már nem volt olyan idillikus mint az első! A helyzetre jellemző, hogy a kikövetelt „hódolati okiratot” az elrejtett városi pecsétnyomó helyett a csizmadia céh pecsétjével „hitelesítették”.

Alighogy elvonultak az orosz hadak, a közeli erdőben táborozó gerillák parancsnoka érvénytelennek nyilvánította a város hódolatát, és elrendelte csapata élelemmel való ellátását. A város a szokásos vonakodás után eleget tett a parancsnak. Estére megjelent Repeczky is, és igencsak felröpta a városiaknak, főleg a lelkészeknek a hűségeskü letételét. Megtorlásra azonban nem került sor, „*Ez esemény dúsz nap éjtszakája nyugodtan folyt le, szállást sem á biztos, sem á guerillák nem vettek Losoncra.*”

Augusztus elseje volt a második „losonci csata” napja, ha egyáltalán csatának lehet nevezni azt a tulajdonképpen jelentéktelen összecsapást az oroszok és gerillák között, mely a szabadságharc kimenetelére már semmilyen hatással nem volt, Losonc városára nézve azonban végtelen következményekkel járt.

Ezen a nyári reggelen „*minden előre tudás nélkül szekereken mint egy 90 főnyi orosz császári gyalogság 10 tiszti felügyelése alatt bejött á városba, kik á gácsi úttza szegletén leszállnak á kocsikról, á legénység á kenyérráúsnők előtt, á tisztok pedig á Sárkány vendéglőbe kezdtek reggelizni.*” Ezt, a Krakkóból Grabbe cári tábornok gömöri táborába tartó orosz különítményt – mondhatnánk rendeltetészerűen – megtámadták a losonci erdőben állomásozó gerillák Bory Miklós vezetésével. Madách Imre sztrégovai tiszttartójának, a költővel együtt letartóztatott Bory István-nak a fia volt ez a gerillaparancsnok, állítólag az egyik orosz tisztet ő maga lötte le. De ne vágjunk az események elebe, idézzük ismét a szemtanút, aki szerint a „*polgári csendes életét*” élő város „*napi hangulatát*” nem az oroszok érkezése zavarta meg, hanem „*egy borzasztó hír*” – az, hogy jönnek a gerillák is! „*Kétszery Ferencz polgár, gazdasága megtekintése végett á mezőn volt, 's mezei lakából észrevéve á guerillák közeledését, lélek szakadva befut á Városba, – á vásár téren találja Klamarik Pál városi Fő kapitányt, Gellén Lajost, Barnay Tivadart, – elmondja az esetet 's felkéri, menjenek mint tekintélyes emberek á guerillák eleibe, kérjék őket 's bírák rá á vissza menetelre, mert különben veszve van á város... á város alkapitánya Galambos László... röktön meghagyja á piacon találkozott Lelkészeknek, városi Telekbíró Szathmáry István által üzenve nekik, menjenek röktön á guerillák eleibe, 's tartóztassák vissza. Az alkapitány pedig á patika szegletén talált tekintélyes*

emberekkel egyenesen a Gács útszán szalad fel, hol már a guerillákat Laszly Pál 's Barnay Tivadar hiába kérték, az alkapitány megérkezése majdnem elégvolt a guerillák visszatartóztatására, hanem miután a lelkészek kéréseinek nem engedett Bory parancsnok, csapatja megkezdte a tüzelést, a kérő polgárok legnagyobb életveszély között húzódhattak el előlük. Ekkor a több részen megkezdett sűrű tüzelés valóságos ütközetet fejtett ki. A lakosság é harc alatt eszeveszetten futott ki a városból, ott hagyva mindenét, nyitott kapuk, záratlan ajtók 's ablakok néztek a lakó után, a rendezett szobák az elvihető czikkék kikapása által feldúlt alakot öltöttek magukra, 's üresen zajtalanul maradtak. A város déli részén lévő rónaságon a lakosság egy kétségbe esett tömeggé alakult, – a gyenge nők jajveszékései, az ölbe meg mentett kisdedek sírásai, az agg apák lázas jóslatai kebellázító hangvegyületben emelkedtek ki a tömegből. – Minden egyes veszve látta magát és vagyonát, – a puska ropogások alatt rettenve 's borzadva nézte az uratlanná vált város meredező falait, sejtve minden pillanatban a felgyújtás bosszúló lángjait a házak fedelén futva látni. Szóval a lakosság ön maga 's városa végítéletének elé írását hitte az esemény által eszközöltetni. Az ütközet leírhatatlan aggodalmak között beveződött, a nép kinszenvedései után átkozva a guerillákat leverve jött házi tűzhelyéhez vissza, nyugalmat hiába keresett, lelkének lázas állapotja nem találta azt fel."

Jeszenszky Danó kevésbé emotív módon, Bory nevét nem említve, a lényegyet kiemelve írta le ugyanezt az eseményt: "...a közeli fürdőben tanyázó s mint egy 150-re menő guerilla-csapat a várost hirtelenül körül fogja, s az oroszokat rögtön megtámadta. Egy része, a tiszteket vevén ostromlás alá, hármat, kik menekülni akartak, lelőttek – a többit elfogták. Az orosz legénység szinte tüzelni kezdett; de három társuk a guerillák által elejtve, a többiek Rimaszombatnak csakhamar kivonultak. A holtakat közösen egy sírba temették el. Ez azon esemény és indok, mely az oroszokat a később véghezvitt bosszúra felhúta, s Losoncnaát umszerezvutulását előidézte ..."

Aznap este Repeczky Ferenc is megérkezett Losoncra és dicséretben részesítette a gerillaakció részvevőit. A császári zászlókat ismét letépték a templomtornyokról, azokat többé nem is tűzték ki, mert néhány nap múlva már nem volt hová kitűzni...

Másnap Repeczky újabb rendeletekkel próbált meg úrrá lenni a helyzeten, de az események úgy helyi, mint országos szinten drámai fordulatot vettek, „minden egész eltörött”, és futni kezdett, nem csupán a losonciakkal, de egész Magyarország népével „egy rossz szekér”...

Repeczky Ferenc másfél hónappal Világos után külön „fegyverletételt” rendezett Salgótarján főterén, ünnepélyesen elbúcsúztatta a felosztatott nógrádi gerillacsapatot. A fegyvereket azonban nem szolgáltatták be, hanem elrejtették őket. Az 1300 darabból 133-at Bory István tisztartó közreműködésével a sztrigovai kastélykert kerti lakában rejtették el. Vallatták is ez ügyben később a balassagyarmati börtönben fogva tartott volt gerillákat, többek közt a losonci Filó Jánost és Kalmár Sámuelét.

Losonc városát utolérte az a végzet, melytől a márciusi csata óta rettegett. A Bején állomásozó Grabbe tábornok, megtudván, hogy katonáit Losoncon megtámadták, ezt jegyezte fel naplójába: „E városra szigorú büntetés vár, indulok ellene”. A Leiningen tábornok honvédeitől Gesztelynél elszenvedett veresége miatt is bosszús Grabbe bosszúvágyát ösztönözte a hozzá beosztott császári összekötő tiszt Gablenz báró, aki a március 24-i csatára célozva hangoztatta, hogy „Losoncon mindenki gerilla”.

Augusztus 7-én az orosz büntetőexpedíció letáborozott a Losonc melletti Apátfalván, körülzárta a várost és eleve teljesíthetetlen hadisarcot rőtt ki reá. Akik nem akartak vagy már nem tudtak elmenekülni, küldöttség által próbálták ártatlanságukat bizonyítani az oroszokat ért támadásban, és kegyelemért esedeztek, amit meg is ígértek nekik. Ennek ellenére augusztus 8-áról 9-ére virradó éjszaka kezdetét vette Losonc feldúlása. Kancsukázó kozákok arra kényszerítették a losonciakat, hogy pusztá kézzel ássák ki az egy hete elesett orosz katonák tetemeit, melyeket aztán újra eltemettek (az egyik tiszt sírköve ma is megvan). Másfél napig tartott a város módszeres kirablása, pusztítása, a lakosok kegyetlen bántalmazása. Kubinyi Ferenc értékes gyűjteményekkel teli házában „valóságos autodafét tartott” a természetesen jelenlévő császári biztos. Mindezen borszalmakat betetőzte a város felgyújtása, melynek következtében Losonc gyakorlatilag teljesen elpusztult.

A háborús eseményekben a fosztogatás, gyújtogatás nem szokatlan, a Losoncon végbement kegyetlen, módszeres, öncélú pusztítás azonban egyedülálló az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történetében!

Emberfeletti erőfeszítéssel, országos segítséggel Losonc fokozatosan újjáépült. 1877. márciusában a Kubinyi(!) téren, Damjanich tábornok özvegye jelenlétében leplezték le az 1849. március 24-i csata emlékművét (ezt 1945-ben a csehszlovák hatóság eltávolította).

Ahogy múlt az idő, kezdett kihalni az 1810-es, 1820-as korosztály, egyre több síremlék felirata hirdette a losonci temetőkből, hogy az ott nyugvó, „a szabadságharc lelkes résztvevője” volt, „küzdött a nemzet szabadságharcában” „1848-49-beli honvéd hadnagy”, vagy csak egyszerűen „honvéd” esetleg „tüzér” volt mint: nádasdi Baán Béla, zolnai Leustach Mihály, Pokorny József, Szlávi Lajos, Nagy József. Néhány lépésnyire Kármán József emlékoszlopától áll a márciusi ifjak egyikének, a költő és műfordító Sükey Károlynak a sírköve, aki Perczel Mór tábornok hadsegéde volt.

A hajdani hősöknek már nincsenek Losoncon leszármazottaik, március 15-én mégis kerül virág vagy koszorú sírjaikra.

Böszörményi István

Forrásmunkák: *Jeszenői Danó:* Losoncz története in: Losonczy Phönix, Pest, 1851. EMLÉKIRAT – A losonczy eseményekről Martius 15-ik napjától kezdve Augustus hó 8-ik napjáig 1849-ik évben – kézirat. – *Scherer Lajos:* Losonc, egy magyar város rövid története, Losonc, 1943. Nógrád megye története 896–1849. szerk. *Belitzky János,* Salgótarján, 1973. – Az 1848-49 évi forradalom és szabadságharc története. Bp. 1996. *Radó György:* Madách Imre életrajzi krónika. Salgótarján, 1987. Madách Imre dokumentumok a Nógrád megyei Levéltárban szerk. *Leblancné Kelemen Mária.* Salgótarján, 1984. – A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról szerk. *Rosonczy Ildikó és Katona Tamás.* Bp. 1988. – *Gregorich Mária:* A bori és borfői Bory család és levéltára Szeged, 1935. – *Katona Tamás* előadása Losoncon 1987. május 6-án.

Elpusztított 48-as emlékműveink

Március 15-i ünnepünk első évfordulójának napját a jövőbe vetett győzelmi remények és a harcmezőn elhunyt vitézek emlékének szentelték a kortársak. Csaknem húsz esztendőnek kellett eltelténie ahhoz, hogy a jeltelen tömegsírok fölé méltó dísz emelhetett a nemzeti kegyelet.

A kiegyezés után városaink, falvaink egymással versengve kezdtek szabadságharcunk emlékhelyeinek megjelölésébe. Táblák, szobrok, oszlopok kerültek a tömegsírok fölé, az emlékezetes viadalok színhelyeire, a városi főterekre.

A trianoni döntés után az elcsatolt területek új gazdái ellenszenvüket történelmi emlékhelyeinkre is kiterjesztették. Az ezredéves emlékek mellett – amelyeket szinte kivétel nélkül elpusztítottak – minden negyvennyolcas és Kossuth-szobor szálka volt a szemükben. Tucatszámra döntötték le, hurcolták el, csonkították meg, vagy éppen új tartalommal saját céljaikra átforgatták őket.

Páratlan értékek pusztultak el az utódállamokban. Sorra döntötték le az aradi vértanúk szobrait. Nagybecskerekben Kiss Ernő, Törökbecsén Leiningen, Zomborban Schweidel szobra esett áldozatul.

Elbontották az aradi Szabadság térről a Huszár Adolf által elkezdett, majd Zala György által befejezett *Tizenhárom vértanú szobrát*, a magyar szobrászművészet akkori legkitűnőbb, monumentális alkotását.

Egymás után tűnt el, dőlt ki, vagy robban fel Iglón, Lőcsén, Kassán, Körmöcbányán, Baróton, Kolozsvárott, Máramarosszigeten, Szabadkán, „becsén, Versecen a honvédemlékmű. Elpusztították Huszár Adolf Bem szobrát Marosvásárhelyen és Nagyszébenben. Szebenben a Petőfi ottjártát jelző emléktáblát is leszerelték.

Szomorú sors várt a Kossuth-szobrokra is. Marosvásárhelyen Köllő Miklós, Tenkén Gerenday Antal, Nagyszalontán Tóth András, Rozsnyón Róna József, Dobsinán Horvai János, Nagymihályon Palecsár Andor, Aradon Margó Ede és Pongrácz Sigfrid, Losoncon Holló Barnabás alkotása tűnt el a helyéről.